

Павло Косенко,

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри теорії та методики навчання
мистецьких дисциплін Бердянського
державного педагогічного університету

СКЛАДНИКИ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Звернення до музичної освіти як сфери розвитку творчої індивідуальності зумовлене рядом причин. По-перше вона дозволяє формувати вміння орієнтуватись і діяти у постійно змінному світі, не втрачаючи при цьому унікальності, індивідуальності, неповторності. По-друге – завдяки широкому спектру видів діяльності, добровільному характеру роботи і більш вільному способу організації педагогічного процесу система музичної освіти має потужніші, порівняно із загальними дисциплінами, можливості для впровадження особистісно-орієнтованого підходу до навчання і виховання. До того ж атмосфера співтворчості педагога і учня, що є панівною на рівні суб'єкт-суб'єктних відношень, підштовхують останнього до творчої активності, саморозвитку і самореалізації.

Музика постає перед нами мистецтвом, яке апелює до почуттів, що виникають завдяки слуховим враженням, тож вочевидь вказані переваги самі собою не створюють середовище для творчості – тут неможливо обійтись без вміння педагога оперувати загальними і спеціальними знаннями та навичками, а також у повній мірі розкривати і втілювати музичний задум.

Мета нашої статті показати, ким має бути вчитель музики, аби реалізувати повною мірою потенціал музичної освіти.

Музична педагогіка складалась і विकристалізовувалась віками, тому її сутність доречно шукати шляхом спостереження історії розвитку. «Тільки в історії, – зазначає відомий український педагог і письменник Михайло Тулов, – мислитель зустрічає у живому розвитку закони, що складають сутнісний зміст теорії; тільки та теорія, яка основана на історії, може запропонувати вірні правила» [6, с. 4].

Наприкінці дев'ятнадцятого століття у часи народження сучасної дидактики розгортається дискусія навколо питання: «чим є педагогіка – мистецтвом чи наукою?» Серед європейських вчених домінувала точка зору, що педагогіка є мистецтвом. Зокрема про це йдеться на сторінках французького педагогічного журналу "Revue internationale de l'enseignement" у статтях М. Маріона і М. Таміна, опублікованих відповідно у 1883 та 1884 роках з нагоди відкриття двох курсів лекцій з педагогіки у Парижі і Ліоні. Та аргументи французьких вчених ще не виглядають достатньо переконливо, адже не мають під собою серйозного

обґрунтування. Більш доказово розмірковує вітчизняний теоретик виховання Костянтин Ушинський. Він пропонує робити розмежування між «педагогікою у широкому розумінні, як зібранням наук, спрямованих до однієї цілі, і педагогікою у вузькому сенсі, як теорією мистецтва, похідного від цих наук» [7, с. 14]. « ... Як мистецтво складне і обширне, воно спирається на безліч обширних і складних наук; як мистецтво воно окрім знань потребує здібності і нахили, і саме як мистецтво, воно прагне ідеалу, вічно жаданого і ніколи повною мірою недосяжного...» [7, с. 32].

Ідеї Ушинського підхоплює відомий педагог і психолог Петро Каптерєв. У журналі «Педагогічний збірник» №12 за 1885 р. він зокрема пише: «Що ж стосується самих процесів мислення, то вони близько схожі і у людини науки, і у людини мистецтва: і той і інший обертаються постійно у сфері наукових положень, законів і правил, комбінують наукові дані на різні лади, роблять умовиводи, нові зіставлення тощо. Тільки людина науки будує справу так, щоб із складених сполучень утворилось нове теоретичне положення, а людина мистецтва так, аби утворилось нове практичне прикладання ... З цієї точки зору на науку і мистецтво педагогіка, вочевидь має бути зарахована до розряду прикладних наук» [1, с. 53]. Спостерігаючи подальший розвиток теорії навчання і виховання, можна констатувати – як би не трансформувалось тлумачення поняття педагогіка, в ній наявні і наука, і мистецтво; з якої б точки зору не дивитись на вчителювання, цей вид людської діяльності передбачає присутність двох означених складових. Безумовно, і для вчителя музичних дисциплін бути «людиною науки» і «людиною мистецтва» якості вкрай важливі.

Останні досягнення філософської думки дають нам таке визначення поняття *наука* – особливий вид пізнавальної діяльності, спрямованої на вироблення об'єктивних, системно організованих і обґрунтованих знань про світ. Взаємодіє з іншими видами пізнавальної діяльності: повсякденним, художнім, релігійним, міфологічним, філософським осяганням світу. Має за свою мету виявляти закони, у відповідності до яких об'єкти – фрагменти природи, соціальні підсистеми і суспільство в цілому, стан людської свідомості тощо – можуть перемінятись у людській діяльності [2, с. 457]. Мистецтво ж, як результат відбиття естетичних ідей, може проявлятись як «вкрай розвинута майстерність у будь-якій певній галузі», «вид культурної діяльності, що задовольняє любов людини до прекрасного». У загальносуспільних масштабах, *мистецтво* – «особливий спосіб пізнання і відображення дійсності, одна з форм художньої діяльності суспільної свідомості і частина духовної культури як людини, так і усього людства. В науці мистецтвом називають як безпосередньо творчу і художню діяльність, так і її результат – художній твір» [9].

Тож бачимо, що наука переймається формулюванням основних понять, відкриттям закономірностей розвитку, а мистецтво передбачає

застосування досягнень науки на практиці, їх коригування і повернення для подальших теоретичних розробок.

За допомогою науки майбутній педагог отримує комплекс знань з фізіології, анатомії, методики виховання, естетики; з акустики музичних інструментів, історії і теорії музики, методів музичного навчання. Отримавши необхідні знання, маючи в арсеналі розвинутий музичний смак, знаючи принципи дій правої та лівої руки і вловивши залежність гучності звучання струни від швидкості руху смичка, людина береться до роботи вчителя. Та як відомо, виконавська майстерність виникає в результаті кропіткої і тривалої передачі досвіду від учителя учню. І той, хто в майбутньому має стати музикантом-педагогом сам з дитинства оволодіває навичками гри на інструменті, вдосконалює музичний слух, отримує досвід публічних виступів – і тільки тоді його викладацька діяльність може бути ефективною. Більш того, викладач і в подальшому має «підтримувати форму», щоб не втратити здатність інтуїтивно знаходити самому і пропонувати учню ефективні виконавські дії, які дозволять, долаючи технічні труднощі, пережити щасливу мить звукотворення. Тож виникає необхідність залучити ще один компонент майстерності педагога, окрім «наука» і «мистецтво». І цим компонентом є «ремесло».

Словник української мови дає нам кілька його визначень, одне з яких – «Певна професія, фах ... Взагалі яке-небудь заняття, справа» [5, с. 501]. Іноді «ремесло» протиставляють «мистецтву» – кажуть: «він не художник а ремісник», маючи на увазі діяльність, позбавлену натхнення, лету фантазії, проникнення у тонку сутність художнього образу. Коли ж цим словом називають людину, яка володіє мистецтвом шевця, гончаря, коваля, ювеліра, бондаря, кухаря, то виказують повагу до майстра і нікому не спадає на думку принизити його творчість. У Франції, наприклад, ремесло завжди вважалось мистецтвом, а ремісник – художником, що підтверджується подібністю слів *artiste* (артист, художник) і *artisan* (художник, ремісник). Ремесло – абетка для виявлення емоцій і філософії творчості, підґрунтя, на якому зароджується натхнення. Від «відсутності ремісничого вишколу, спеціальної підготовки, уміння і походить приблизність і поверховість у розумінні предмету ... Спробуй намалювати натхнену картину, не знаючи законів рисунка, фарб, композиції, перспективи. Спробуй привабити танком, не вміючи танцювати, володіти своїм тілом. Спробуй викликати захоплення співом, не володіючи голосом» [3, с. 125]. Навряд чи підлягає сумніву, що синоніми ремесла – вправність, професійність, умілість – є складовими майстерності музиканта-педагога, а їх неприсутність призводить до дилетанства.

Залучивши поняття «ремесло» стосовно професії викладача музичного мистецтва, ми отримуємо струнку збалансовану систему, складники якої вишуковуються за ознакою зростання пріоритету

цілепокладання: *ремесло* як професійне уміння, майстерність; *наука*, як знання технічних та естетичних законів музики; *мистецтво* як здатність розкривати свою індивідуальність. Тріада ремесло–наука–мистецтво окреслює модель мислення, яка не дозволить перетворити навчання на нудну одноманітну роботу, зробить цей процес хоч кропітким і тривалим, але доступним і здійсненим, захоплюючим і цікавим. Така модель допоможе реалізувати завдання музичної освіти виходячи із самої природи музики – явища естетичного, духовного, явища світу мистецтв.

Першу сходинку тріади посідає слово «ремесло», яке для вокаліста являє собою вміння голосовим апаратом передати те, що людина чує своїм внутрішнім слухом, для музиканта-інструменталіста – вміння видобувати звук ударом по клавішах, заципуванням струни, тертям смичка, розщепленням струмини видихуваного повітря, коливанням тростини тощо. Але неможливо стати ані більш-менш пристойним виконавцем-віртуозом, ані добрим викладачем не присвятивши час вивченню загальних законів музики. «Мистецтво лише тоді може процвітати, коли для нього підготовлене підґрунтя, а підґрунтя це підготовляється все більшим і більшим розумінням, співчуттям, сформованістю смаку» [4, с. 501]. Тож на другій сходинці розмістилася «наука». Саме вона дає розуміння, просякнуте органічними законами, які складають теорію музики і музичного навчання. Поєднання у діяльності педагога одночасно ремісничого вишколу і наукового підходу веде вже само по собі до підвищення рівня викладання, але не є достатнім аби досягти третьої сходинки і перетворити музичну педагогіку на «мистецтво». Адже мистецтво як здатність розкривати свою індивідуальність суттєво різниця від діяльності людини, яка хоч і майстерно, але виражає когось іншого, а не саму себе. Справжній педагог, що навчає мистецтву демонструє відданість суті справи, до якої він, відсікаючи механічне копіювання і заохочуючи до пошуку індивідуального, залучає учня. «Талановитого учня педагог може розвинути до такого рівня, що той буде висловлюватись, виражаючи власну індивідуальність.... Можна показувати і техніку. Але лише як граматику мови ... Але думки, почуття привносити свої» [8, с. 260].

Таким чином ми представили складники творчої діяльності вчителя музичного мистецтва які організовуються у своєрідну динамічну систему, де у живому зв'язку відбувається взаємодія ремесла, науки і мистецтва. Оскільки музика, впливаючи на емоційну сферу людини, її умонастрій і світосприйняття, почуття і погляди, є найпотужнішим механізмом виховання і одним з факторів культурного розвитку суспільства, музична педагогіка перш за все і більш за все покликана прищеплювати учням любов до праці, викликати інтерес до науки, розвивати в них здатність розпізнавати прекрасне і, як наслідок, виражати себе.

Подальші пошуки в напрямку досліджуваної теми вбачаємо у висвітленні ролі і впливу музичного навчання в річищі сучасних соціальних викликів; у вивченні не стільки загальновизнаних можливостей музичного мистецтва і музичного виховання, скільки перспектив використання музичної освіти для формування комплексу важливих і необхідних якостей і властивостей сучасного фахівця, орієнтованого на високий рівень професійної і особистісної ваги в різних галузях людської діяльності.

Список використаних джерел

1. Каптерев П. Ф. Педагогика – наука или искусство? / П. Ф. Каптерев // Избранные педагогические сочинения / под ред. А. М. Арсеньева. – М. : Педагогика, 1982 – С. 49–62.
2. Новейший философский словарь / сост. А. А. Грицанов. – Мн. : Изд. В.М. Скакун, 1998. – 896 с.
3. Покровский Б. Сотворение оперного спектакля / Борис Покровский. – М. : Детская литература, 1985. – 144 с.
4. Серов А. Н. Курс музыкальной техники / Александр Николаевич Серов // Критические статьи. – Т. 1 – СПб. : Типография Департамента Уделов, Моховая, д. № 40, 1892. – С. 498–521.
5. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. — К.: Наукова думка, 1970—1980. — Т. 8. — 927 с.
6. Тулов М. А. Руководство к познанию родов, видов и форм поэзии / М. А. Тулов. – Киев, 1853. – 396 с.
7. Ушинский К. Д. Собрание сочинений : Т. 8 Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии, т. 1 / К. Д. Ушинский. – М.-Л. : Издательство Академии педагогических наук, 1950. – 774 с.
8. Шёнберг А. Проблемы преподавания искусства / Арнольд Шёнберг // Стиль и мысль. Статьи и материалы. – М. : Издательский Дом «Композитор», 2006. – С. 257– 261.
9. <https://uk.wikipedia.org/wiki/Мистецтво>.